

Vladimír Zahradník

Vojna, mier a bezpečnosť ako problémy filozofického myslenia J. A. Komenského

Anotácia: Autor sa v článku zaoberá ideou mieru ako nosnou myšlienkou dejín myslenia. Analyzuje vojnu, mier, bezpečnosť v slovenskom a českom filozofickom a sociálno-politickom myslení s dôrazom na pobeloohorskú emigráciu a J. A. Komenského. Rozoberá jeho názory na možnosť odstránenia vojen a ich príčin a úlohu vzdelanosti, racionalizmu, pansofie a panharmónie pri nastolení mieru. Analyzuje vzťah mieru, vojny a bezpečnosti a „nápravy vecí ľudských“. Skúma politiku a politickú formu štátov a myšlienku spoločenskej zmluvy.

Kľúčové slová: J. A. Komenský, vojna, mier, bezpečnosť, vzdelanosť, náprava, spoločenská zmluva.

Problémy vojny, mieru a bezpečného života s neutíchajúcou silou vždy priťahovali pozornosť a záujem najrôznejších mysliteľov. V dejinách pôsobilo mnoho filozofov a politikov, ktorí s vážnosťou a zodpovednosťou venovali veľkú časť svojho duševného úsilia a svojej politickej aktivity práve týmto otázkam. Osobnosti rôzneho zamerania a významu, predstavitelia a tribúni ľudových mäs, hlásatelia náboženstva i vojvodcovia tvorili utópie a snívali krásny sen o mieri. Idea odstránenia vojen, ktorá vznikla pôvodne ako nejasná túžba po normálnom spôsobe života, sa časom zmenila na jednu z ústredných otázok nazerania na svet a jeho vývoj. Ideál mieru a života v bezpečí rozkvital spolu s rozvojom spoločnosti, menil sa v závislosti od sociálnej situácie, charakteru spoločenského zriadenia aj vládnucej ideológie.

Súčasný historicko-filozofický výskum dokazuje, že dejiny sociálno-filozofického myslenia sú bohaté na pokusy riešiť otázky vojny a mieru. Slovenské a české filozofické a sociálno-politické myslenie sa tejto problematike nevyhýbalo. Naopak, v dejinách našich národov nachádzame veľa originálnych prístupov, myšlienok, plánov a teórií zameraných na uvedený objekt skúmania. Medzi ich tvorcov patrí napríklad Jan Hus, Petr Chelčický, Jíří z Poděbrad, Ján Feješ, Ján Kollár a ďalší. Významné miesto medzi nimi má Jan Amos Komenský. Práve Komenský patrí k tým mysliteľom minulosti, ktorí ovplyvňujú i súčasnosť. Jeho dielo je vyjadrením túžby ľudových mäs po spravodlivosti, tolerantnosti, bezpečnosti a mieri. Komenský je predstaviteľom nastupujúcich pokrokových sociálnych síl, ktoré požiadavku mieru úzko spájali s bojom za sociálny pokrok a za lepšiu, spravodlivejšiu spoločnosť. Problematika vojny, mieru a bezpečnosti v jeho diele zaujme aj učiteľov, študentov i ostatných pracovníkov Akadémie Policajného zboru v Bratislave v roku 417. výročia Komenského narodenia.

Komenského mnohí ľudia poznajú len ako pedagóga a zakladateľa vedy o výchove. Pedagogické úsilie, hoci veľmi úspešné a svojím významom zasahujúce do našej súčasnosti, tvorí však len časť jeho rozsiahlej činnosti. Výsledky pedagogického úsilia považoval iba za prostriedok na dosiahnutie vyšších cieľov. Tým hlavným, čo mal vždy na mysli, bolo pomôcť ľudstvu nájsť cestu do lepšej budúcnosti, odstrániť vojny a nastoliť trvalý mier. Náprava vecí ľudských („emendatio rerum humanarum“) bola veľkou túžbou jeho života, prebudenou vlastným prežitím a pretrpením tohto „labyrintu sveta“. K prameňom jeho úsilia patrí jemu imanentná snaha po náprave, optimistická viera v konečný čas mieru, ľudského šťastia a humanizmus. Nedokončené dielo Všeobecná porada o náprave vecí ľudských predstavuje súhrn a vyvrcholenie pedagogického, filozofického, teologického a politického snaženia veľkého Moravana. Všenápravné snahy tvoria hlavný prúd, niť v bludisku jeho myslenia. Je rozporné rovnako ako doba, v ktorej žil. Odráža sa v ňom okrem iného aj kolísavosť situácie pobelohorských vyhnanco, keď sa priaznivé vyhliadky a

nádeje striedali s nepriaznivými vyhlídkami a nádejami a so zúfalstvom. Myslenie predstaviteľov týchto ľudí preto vyjadruje zmierlivecké pesimistické postoje i radikálne tendencie vyjadrené napríklad chiliazmom¹, ktorý sa v ďalšom období a vývoji pretváral na sociálny utopizmus. Pretože dôležité miesto v Komenského diele zaujímajú aj otázky vojny, mieru a bezpečnosti, je aj ich riešenie poznamenané naznačenými životnými a svetonázorovými peripetiami.

Komenský vychádzal z Jednoty bratskej, ktorá vznikla zo slabosti najmä dedinskej chudoby a vyrástla z radikálneho Chelčického pacifizmu ako reakcia na feudálny útlak. Postupne sa však od rigorózneho uplatňovania Chelčického učenia odvrátila. Ideológia nenásilného, ale radikálneho odporu voči feudalizmu sa zmenou sociálneho zloženia hnutia zmenila na reformačné meštianske hnutie. Odmietla formu chiliazmu, ktorá chcela urýchliť príchod spravodlivej Kristovej spoločnosti. Chce najprv jeho „morálnu prípravu“.

Jednota bratská je spojivom medzi Komenským a ideológiou husitskej doby, medzi tým, čo sa z tejto doby preberá a čo je hodné kritiky. Komenského filozofická koncepcia, ktorá obsahuje i problematiku vojny, mieru a bezpečnosti, je jedným z uzlových bodov českého a slovenského filozofického myslenia. Je završením pobielohorského kultúrneho vývoja a spoločenského myslenia spojeného do jedného celku s najpokrokovejším európskym myslením vtedajšej doby a často prekračujúcim jeho horizonty. Komenského predstih pred dobou a prevaha nad sociálno-politickými mysliteľmi i filozofmi – historickými súčasníkmi – nie sú vždy na prvý pohľad zrejmé. Ale ich dôkaz sa objaví, ak zistíme, čím sa Komenský líši od iných utopistov. Nad súčasníkov a súbežné utópie vyniká tým, že nespredmetňuje svoje predstavy ideálneho štátu do podoby osamotenej obce na odľahlom ostrove, ktorú spravidla náhodne objaví niektorý cestovateľ - moreplavec. Koncipuje harmonický štát ako celosvetovú organizáciu, ktorá zaručuje mier, bezpečnosť, politickú i vedeckú spoluprácu. Názory Jana Amosa Komenského na politickú problematiku, na otázky vojny a mieru však majú zložitú, komplikovanú, rozporuplnú, objektívnymi okolnosťami i subjektívnymi stavmi podmienenú genézu. Vo svojich literárno-teoretických začiatkoch v prvej veľkej spoločenskej kritike O pápežstve(1617) sa Komenský rozchádza s bojovými tradíciami husitstva. Z kritiky sociálneho zla, ktoré je dôsledkom protireformácie, nevyplýva boj proti nemu, iba výzva chrániť sa pred ním.

Podobne v ďalšej kritike z tohto obdobia *Labyrint sveta a raj srdca* (1623), ktorú písal v čase najtvrdších rán, sa mu nedarí utajiť a prekonať zrejmu bezmocnosť a porazenectvo. Je všetkým sklamaný a z tohto pocitu vyplýva len pasivita a nechúť do činorodého konania. V tomto štádiu nachádzame u Komenského prvky kvietizmu². Chcel poukázať na márnosť všetkého snaženia, aby boli straty ľudstva únosné. Nechcel nápravu sveta, nevidel totiž silu, ktorá by to uskutočnila, ale hľadal únik. Preto napríklad vyjadroval hlbokým negatívnym citom odpor k vojnám i k vojenskému zamestnaniu a nazýval ich vyhranenými pejoratívnymi pojmami. Aj v *Labyrinte...* však svoje stanoviská racionálne argumentuje, jeho pesimizmus nemá iracionálne pozadie. Komenského pohľad na vojnu, na vojenstvo, na ich dôsledky je skeptický, pretože vybadal, že zmyslom toho všetkého je „... jak by se, co po mnohá leta stavěno, za hodinu rozmetati mohlo“. Preto odsudzuje zbrojenie: „... jakáž to ukrutnost, jestliže lidé na lidi takové ty to hrozné věci vymýšlejí!“ Komenský tak anticipuje humanistickú ideu, že v rukách spoločenských síl, ktoré nemajú ušľachtilé ciele, je každá zbraň hrozná. Keď komentuje, čo spôsobuje vojna, nezdrží sa: „Ó barbarství! Ó hovadství!“³

Svetonázorový a citový podtón Komenského kritiky vojny sa adekvátne prejavil aj v riešení toho, ako ju odstrániť. Záruku mieru vidí v spoločnosti pravých kresťanov a v

¹ Chiliazmus – viera kresťanov v tisícročné Kristovo kráľovstvo po jeho druhom príchode na svet

² Kvietizmus – pasívny postoj k životu, pasívne zmierenie človeka so všetkým, čo ho môže postihnúť

³ KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a raj srdce*. Praha, Odeon 1970, s. 104, 105, 107 a iné

Raji srdca ju opisuje. Jej jednota nie je daná odstránením sociálnych nerovností, ale bratským spozitím medzi bohatými a chudobnými. Už tu a tiež neskoršie sa zreteľne prejavilo Komenského irenické⁴ stanovisko, ktoré spolu s jeho pedagogickým úsilím tvorí veľkolepý celok.

Tieto názory odrážajú dobu i postavenie Komenského cirkvi, ktorá potrebovala bohatých priaznivcov. Obmedzený dobou sa vrátil k ideálom „detstva“ kresťanstva, opísal predstavy spotrebiteľského komunizmu, spočívajúceho v primitívnosti spoločenských potrieb a vzťahov. Nevyžadoval skutočnú a právnu rovnosť spoločenského poriadku. Osobne sa prikláňal k učeneckému chiliaizmu, k nutnosti „mravnej prípravy“ zlatého veku. Odmietal ľudovú formu chiliaizmu, ktorá vyzývala k ozbrojenému boju s utlačovateľmi, k zrušeniu sociálnych rozdielov.⁵ Túžil po náboženskej tolerancii, v ktorej videl predpoklad mieru a bezpečia.

Po úspechu svojich pedagogických snáh Brána jazykov (1631) Komenský dúfal aj v úspech mierových snáh. Chcel mier, v ktorom by mali miesto aj pobielohorskí vyhnanci. V Ceste svetla (1642) utvára svoje všenápravné idey. Sníval o rozkvet kultúry, osvety, mieru o bezpečnom živote. Náprava by mala byť nenásilná, pretože podľa krásnej myšlienky J. A. Komenského zaobchádzať s človekom násilne znamená zaobchádzať s ním ako s nečlovekom. My dnes iste môžeme namietat, že nie každý človek, hoci „poriadne“ vychovaný a vzdelaný, koná vždy humánne. Taktiež vieme, že v záujme pokroku, nápravy i prevencie sú opodstatnené adekvátne formy násilia uplatnené voči jedincom alebo určitým sociálnym skupinám.

Po uzavretí vestfálskeho mieru sa prehĺbil rozpor v Komenského myslení. Pacifista, člen mierumilovnej jednoty sa bál mieru, ktorý zachovával porobu českého ľudu, obzvlášť emigrácie. Preto sa usiloval rozpútať konflikty proti Habsburgovcom, chcel vojnu za nové rozdelenie Európy, za samostatnosť českého štátu. V jeho náboženskej terminológii by to bola vojna medzi evanjelickým táborom a pápežstvom. Boj buržoázie proti feudalizmu pokladal za rozumný a mravný a porážku feudalizmu považoval za nutný predpoklad mierového usporiadania sveta. Písal o oprávnenej existencii zbraní, ak nie sú nástrojom zúrivosti, ale spravodlivosti a ak sa používajú nie na spôsobenie, ale odstránenie krívd.⁶ Bez nebezpečenstva idealizácie môžeme v tomto názore vidieť zárodoky správneho, konkrétneho historického chápania aj pokrokovej úlohy vojen či oprávneného použitia aj násilia. Náš veľký mysliteľ však túto myšlienku ďalej nerozvinul.

Dostávame sa k filozofickým základom Komenského mierových a všenápravných snáh. V bytostnej túžbe po mieri nebol teda Komenský proti všetkým vojnám, napriek tomu ich však odsudzoval. Vychádzal (rovnako ako napríklad Hobbes) zo začiatočnej, nutnej a objektívnej slobody všetkých. „Lidská přirozenost je pamětlivá té svobody, jež jí při stvoření byla dána a nemůže býti ujařmena, leč proti své vůli a stále pak hledá vysvobození.“⁷ Jan Amos však neusudzoval, že by z tejto slobody musela nutne vzniknúť vojna všetkých proti všetkým. Iba tí, ktorým sa zapáčilo vládnuť, si vymýšľajú úskoky a násilie, aby mohli ďalej vládnuť. Vojny takto nie sú nežiaducim výsledkom ľudskej slobody, sú naopak dôsledkom jej potlačovania mocnými jednotlivcami. Prvotnú prirodzenosť si Komenský predstavoval ako prirodzenosť detí, ktorá potrebuje vedenie, vzdelávanie. Nevzdelanosť ju porušuje. Zvoľa človeka nemôže byť teda spútaná inou zvoľou, absolutistickou vládou, ale ovládnutá vzdelaním a nenásilným konaním. „Lidská přirozenost

⁴ Irenezmus – hlásanie mieru, mierové snahy

⁵ V liste Stolziovi zo 6. 5. 1639. Pozri POPELOVÁ, J. *Jana Amose Komenského cesta k Všenápravě*. Praha, SPN 1958, s. 51.

⁶ V liste prefektom nizozemského loďstva zo 7. 2. 1658. Pozri Popelová, J.: Cit. dielo, s. 381.

⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí*. Praha 1920, s. 48.

se nevzpírá tomu, aby byla ovládaná, ale lidsky...⁸ V Komenského chápaní sa sloboda konania nevyučuje s potrebou podriaďovať konanie nutnosti. Pre svornosť sa vyžaduje „buď dôstojná rovnosť, alebo jak dôstojná vláda, tak dôstojná poslušnosť, neboť obecná svoboda je vúdkyňi a světlem svobodných činů“.⁹

Optimistický humanizmus Jana Amosa, predzvest' osvietenstva, je úzko spojený s racionalizmom. Dokazujú to slová samého mysliteľa. „Cílem rozumového poznání není jen znát, ale i ovládat přírodu a využít poznatků k užítku lidstva. Ještě důležitějším cílem vzdělání pak je přetvořit lidi tak, aby byl každý skutečně člověkem a aby se vzájemné lidské vztahy měnily k lepšímu, aby přestaly krvavé války a neplodné spory.“¹⁰ Náprava všetkého spočívala v osvietení všetkých. Nestačí teda, aby boli rozumom obdarení vynikajúci jednotlivci, ktorí by ovládali nevedomý dav. Preto právo na vzdelanie, ktoré je u Komenského aj predpokladom odstránenia vojen, je základné prirodzené právo každého. Odoprieť niekomu vzdelanie je preto defekt, previnenie proti prirodzenosti a humanizácii človeka.

Jan Amos má teda na mysli a v horizontoch zmyslu svojho života a vedeckého bádania „nápravu vecí ľudských“. Čo však sú „veci ľudské“? Určite filozofia, náboženstvo a politika. Ani tento problém Komenský nerieši výlučne z náboženského idealistického hľadiska. „Z dychtivosti po pravde vzniká filozofie, jež je snahou po moudrosti. Z touhy po dobru rodí se náboženství, které je pěstování a užívání nejvyššího dobra. Z žádosti účinně věci podle uvážení pořádat vzhází jako konečný výsledek politika, což znamená lidi, kteří stále vymýšlejí různé věci, uvést do takového řadu, aby si vzájemně ve své činnosti nejen nepřekáželi, nýbrž se podporovali.“¹¹ V logickej jednote s touto myšlienkou sú úsudky o svetskom, racionálnom zdroji politiky v predstavách Jana Amosa Komenského a o svetskom, humánnom zmysle politiky.

Všimnime si bližšie pojem politika. Jej cieľom je „znovushromáždění národů světa ve svornosti: s urovnáním a odstránením válek v pokolení lidském a se zamezením i samých příčin k válkám“.¹² Pre Komenského je typické, že na rozdiel od ostatných utopistov chce väčšmi riešiť problémy politické ako problémy sociálne. Aj tu je viditeľný vplyv rozmáhajúcej sa buržoázie a politických snáh pobielohorskej emigrácie, ktorá vidí v medzinárodnom spojení šancu na zlepšenie svojej situácie. Základom politiky je (ľudsky prirodzená) rovnoprávnosť, ktorú nie celkom správne zhrňa do zásady: „Co chceš nebo nechceš, aby ti jiní činili (nečinili), to ty bližním čini (nečini)“.¹³ Novú politiku tak chápe ako morálku kolektívnu, morálku spoločnosti. Individuálne etické normy prenášal na spoločenské spolužitie. Dúfa v ich dobrovoľné dodržiavanie, čo je základným atribútom novej politiky, ktorá bude „beze všech machiavellských klíčků, podle zákonů přirozené dobrovolnosti“¹⁴.

Komenský si nerobil starosti s budúcou politickou formou štátov. Samovládu, aristokraciu či demokraciu nechával na ich voľnom rozhodnutí. Je však nutné odstrániť

⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí*. Praha 1920, s. 49.

⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí*. Praha 1920, s. 130.

¹⁰ *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení*. Praha, Svoboda 1981, s. 164.

Snáď i v tomto vyznaní je podávaný dôkaz vyspelosti a logickej uzavretosti Komenského filozofického myslenia, ktoré je v tejto otázke porovnateľné s názormi F. Bacona a iných popredných predstaviteľov vtedajšej vedy.

¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Všeobecná porada o nápravě vecí lidských*. Čítanka z dějin filozofie. Praha, Mladá fronta 1978, s. 149, 150.

Toto Komenského dielo bolo určené pre celosvetový koncil, o zvolaní ktorého Jan Amos sníval, a predstavuje vo svojom celku veľkolepý program, ako pomocou všeobecnej výchovy, reformy vied, reformy náboženstva v tolerantnom zmysle, vytvorením univerzálneho jazyka i pomocou reformy štátnej správy napraviť ľudské veci a zaručiť večný mier a spoluprácu.

¹² KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 180.

¹³ KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 181.

¹⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 183.

všetko, čo môže spôsobiť v spoločnosti nepokoj a nebezpečenstvo. V prvom rade sú to vojny, vraždy, náboženské spory a pod. V štáte tiež nemá byť nikto trpený, kto nepracuje, aby sa odstránilo zaháľanie ako začiatok všetkých nerestí. Ako hovorí náš mysliteľ, pre žobrakov, cigánov a kočovný ľud nie je v budúcom štáte miesto. Musia byť odstránené aj hospodárske dôvody, ktoré vedú k neistote a nepokojom. „Také monopoly a oligopoly buďtež odstránené po celom svete. Osvícenému veku má byť cizí tato hanba stoloť, že niekoľko ľudí si zriadi po mestech a ríšich monopoly a tým vylučujú jiné z obchodu, chťějice jim chleba urvat od úst.“¹⁵

Aby svet nemohol po vytvorení a zavedení novej filozofie, politiky a náboženstva klesnúť späť do starého stavu, je potrebné vytvoriť osobitnú skupinu strážcov – najvyššie zbory. Na politiku má podľa Komenského dozerať takzvaný Svetový mierový súd. Ten je vlastne univerzálnym spojivom medzi štátmi. Bdie nad právom a spravodlivosťou vo vzťahu medzi štátmi, národmi a vnútri štátov. Jeho najvyššou úlohou je zamedziť spory a vzájomné ohrozovanie, a tak zabezpečiť svetový mier a bezpečnosť pre všetkých. Domnievame sa, že znie nanajvyššie aktuálne vzhľadom na dnešok klasický Komenského apel. „Je to správne? Cizí krev vlastní krvi čerpat? Proďeravět loď, na které jede s tebou tvůj nepřítel, abys při jeho záhubě zahynul i ty?“¹⁶

Náprava vecí ľudských so všetkými priaznivými účinkami, odstránením sporov, vojen, garantovanou bezpečnosťou, rozvojom vedy, techniky, závisí od vzdelania všetkých a vo všetkom. To je jeden z atribútov chápania humanizmu Jana Amosa. Akcentoval práve humanizujúcu funkciu výchovy a vzdelávania. „V jakém smyslu si přejeme, aby byli vzděláváni všichni lidé, ve všem a všestranně.“ Je nutné učiť sa plne a plnému ľudstvu („učiť sa spolu vzájomne žiť“), mať ucelené a všestranné vzdelanie. „Neboť kdyby se naučili tomu všemu všichni všestranně, všichni by se stali moudrými, a svět by se stal plným řádu, světla a míru.“¹⁷ Prírodnosť človeka je dobrá. Treba ju len zušľachtovať správnu výchovou.

Takéto vzdelávanie potrebuje dokonalú didaktickú metódu, o ktorej existencii a možnostiach veľký didaktik vôbec nepochyboval. Vyžadoval však i spravodlivý, ľahký, logický, bezrozporný systém poznatkov, ktoré si treba osvojiť – pansofiu. Tým sme dospeli k nájdeniu podstaty Komenského chápania všeobecného mieru – panharmónie. Pansofia a panharmónia sú vzájomne sa predpokladajúce pojmy, pretože všeobecný mier má byť priamym pokračovaním vševedenia. Panharmónia – mier a jednota – je dôsledkom pansofie. Všetky cesty múdrosti sú mierumilovné a nijaká nevedie k vojne.¹⁸

Komenského pansofický postulát teda presahuje súdobé a často i neskoršie požiadavky. Rovnako ako iným (napríklad Descartovi) mu ide o bezrozporný (v tom zostal metodologicky na pozíciách metafyziky) axiomatický systém; zároveň sa však od systému požaduje, aby sa doňho dala zahrnúť bohatosť konkrétneho, zmyslového sveta, a hlavne sa pretenduje, aby bol všeobecne prístupný a pochopiteľný. V Komenského koncepcii sa spájajú všetky základné motívy filozofických systémov XVII. storočia, ktorých vnútornú i vzájomnú rozpornosť sa mysliteľ snažil preklenúť veľkorysou syntézou. Riešením, ktoré našiel, zdokonalil a obhajoval je synkretická metóda. Tá rieši problém vzťahu medzi zmyslovým poznaním, rozumovým poznaním a zjavením prasto paralelou, keď jednotlivé vrstvy „bytia“ existujú vedľa seba. Jednota systému tak nevyplýva z jednoty základu, ale z úsilia prekonať rozpory.

Všeobecná porada o náprave vecí ľudských je vyvrcholením mierových snáh nášho mysliteľa. Najzreteľnejšie a najradikálnejšie reformné idey sú obsiahnuté v časti Všenáprava. Najmä tu ukázal „jak by se konečné měl napravit veřejný stav vzdělání

¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 311.

¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Posel míru. Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. 6. Praha, SPN 1972, s. 511.

¹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských. Čítanka z dějin filozofie*. Praha, Mladá fronta 1978, s. 155.

¹⁸ Pansofie prodromus. Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení, s. 168.

náboženství a občanského zřízení. „¹⁹ Zdôrazňujeme, že Komenskému nešlo o čiastkové reformy, ale o zásadnú premenu, radikálny obrat k lepšiemu. Napraviť sa musí všetko tak, aby boli všetci ľudia „opravdu vzdelanými, opravdu pokojnými“.²⁰ Tým, že do nápravy zahŕňa celý svet, reflektuje svoju dobu, zachytáva rozpínavosť buržoázie, ktorá učinila výrobu a spotrebu všetkých krajín univerzálnou. Namiesto starej miestnej a národnej sebestačnosti a uzavretosti nastupuje všestranná vzájomná závislosť všetkých.

V súlade s dobou, politikou a vedou, ktoré sa v myslení Komenského odrážajú a integrujú, znie rezultatívna požiadavka, že na všeobecnú nápravu nestačia polovičaté opatrenia.

Požiadavka všeobecnej osvety v diele Jana Amosa Komenského má početné filozofické východiská a následné konzekvencie. V úvahách o politických a mierových otázkach vystupuje už do popredia prirodzene právny motív, ktorý má východisko v aristotelovskom a stoickom chápaní ľudskej prirodzenosti. Právny princíp však u Komenského nebazíruje len na naturalistickej prirodzenosti a rovnosti. Ide ďalej, vidí kvalitatívnu odlišnosť medzi človekom a prírodou, pričom nezastiera ich súvislosť. Je to chápanie, v ktorom je človek dovŕšením svetovej stupnice hodnôt, a tým sa toto chápanie stáva teoretickou oporou humanizmu. Zdôraznením mravných hodnôt a potrieb aj špecificky ľudskeho poslania sa odlišuje náš učenc od nivelizujúcej naturalizácie človeka, ako ju poznáme u Hobbesa a niektorých ďalších materialistov.

V súvislosti s prirodzene právnou ideou sa u Komenského objavuje myšlienka spoločenskej zmluvy, ktorá je napokon častým námetom teoretikov buržoázie, bojujúcej proti absolutizmu. Jan Amos však zmluvnú teóriu neaplikuje na minulosť, teda pomocou nej nevykladá vznik štátu, ale na budúcnosť. V zmluvnej teórii stavia vo vnútropolitických otázkach proti absolutisticky mocenskému štátu chápanie štátu právneho (ako pokračovanie idey ľudskej prirodzenosti a právnej rovnosti). V medzinárodnom meradle potom proti koncepcii nespútaného uplatňovania práva silnejšieho stavia koncepciu záväznosti zmlúv a potrebu právnej regulácie medzinárodných vzťahov. Pochopiteľne, že obdobný záujem má i pobielohorská emigrácia, ktorú tu Komenský reprezentuje. Zmluvou a obzvlášť v uvedenom duchu koncipovanou zmluvnou teóriou, ktorá sa v Čechách chápala ako zmluva medzi panovníkom a šľachtou, ospravedlňovali české stavy svoj boj proti absolutizmu Habsburgovcov. Medzi koncepčné opory patrí aj dielo právnického charakteru Viktorína Kornela z Všehrd. Zjednocujúcim kritériom sú argumenty podporujúce právo na zvrhnutie panovníka, ktorý neplní zmluvné záväzky.

Zmluvným princípom spolu s princípom vševýchovy sa rieši aj rozpor medzi toleranciou, ktorá zabezpečuje maximum slobody jednotlivca, a medzi kontrolou, ktorá zaručuje poriadok, jednotu a bezpečnosť. Proti Hobbesovmu chápaniu absolutistického štátu, ktorému jednotlivci nezrušiteľne odovzdávajú svoje práva a podriaďujú sa mu, stavia Komenský svoje riešenie. Sloboda sama nie je preňho príčinou nedorozumení a konfliktov, príčinou je potlačenie slobody iných voľou jednotlivcov. Preto je nutná osveta – čím sú ľudia osvietenejší, tým viac chápu zákonné obmedzenia svojej slobody, tým ľahšie podriaďujú svoje správanie zákonom spoločnosti. Tento odkaz je veľmi inšpiratívny tak pre učiteľov, ako aj pre študentov Akadémie PZ v Bratislave.

Komenského myšlienky si uchovali svoju humanistickú a inšpiratívnu silu podnes. Chcel nepochybne mier, nechcel ho však pripravovať pomocou cirkevných koncilov alebo kresťanských panovníkov. Nevylučoval nijaký národ z úsilia o trvalý mier a bezpečnosť. Komenskému nemožno vyčítať, že by snád s prílišnou dávkou nádeje a presvedčenia dúfal, že spoločnou dohodou všetkých národov, pevnými zmluvami na základe dobrovoľného súhlasu

¹⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 15.

²⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Všenáprava*. Praha, Orbis 1950, s. 22 – 23.

všetkých bude zrušené staré a zlé a nastolený nový poriadok, prinášajúci mier. Že národy konečne vykročia z temnôt, kde po stáročia blúdili, a vytvoria veľkú mierumilovnú rodinu. Všetci pred ním i dlho po ňom sa obracajú v záujme zachovania mieru na hlavy štátov. Komenský však videl mravné a psychologické predpoklady mierumilovnosti človeka, odhalil nutnosť utvárať atmosféru a úctu k mieru už v škole, rodine i celej spoločnosti.

Komenského koncepcia je z hľadiska možností jeho doby isto utopická. Na teoretické a praktické vyriešenie historickej úlohy zbaviť ľudstvo vojny ešte dlho neexistovali objektívne predpoklady. Dobové spoločenské a gnozeologické limity nedovolili Komenskému a ani mnohým iným odhaliť podstatné a základné príčiny vojny a predpoklady mieru a bezpečného života. Napriek tomu obdivujeme ušľachtilosť Komenského ideálov, mravnú hodnotu jeho životných postojov i koncepcnosť jeho teórie mieru. Svojím dielom a životom sa stal rovnocennou osobnosťou veľkým mysliteľom Európy tých čias.

Literatúra

- Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení.* Praha : Svoboda, 1981.
KOMENSKÝ, J. A. *Jednoho jest potřebí.* Praha, 1920.
KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce.* Praha : Odeon, 1970.
KOMENSKÝ, J. A. *List prefektům nizozemského loďstva zo 7. 2. 1658.*
KOMENSKÝ, J. A. *List Stolziovi zo 6. 5. 1639.*
KOMENSKÝ, J. A. *Posel míru. Vybrané spisy Jana Amose Komenského. sv. 6.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
KOMENSKÝ, J. A. *Všeráprava.* Praha : Orbis 1950.
KOMENSKÝ, J. A. *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských. Čítanka z dějin filozofie.* Praha : Mladá fronta, 1978.
POPELOVÁ, J. *Jana Amose Komenského cesta k Všerápravě.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958.
ZAHRADNÍK, V. *Otázky války a míru v dějinách českého a slovenského filozoficko-sociologického myšlení,* Bratislava : Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda, 1987.

Key words: J. A. Comenius, war, peace, security, education, correction, social bond.

Summary

An idea of peace as a skeleton idea of history of cogitation. An analysis of war, peace and security topics in Slovak and Czech philosophical and social-political thinking with the stress on J. A. Comenius' emigration after Bílá Hora. His opinion on the possibility of elimination of wars and their causes. Pedagogical effort as a medium of attaining higher objectives. The role of education, rationalism, pansophy and pan-harmony in establishing peace. Relation of peace, war and security and 'improvement of human affairs'. Politics and a political form of states. Role of a syncretic method. The idea of a social bond. General advice on improvement of human affairs as a culmination of J. A. Comenius' pedagogical, philosophical, theological and political efforts.

Dr. Vladimír Zahradník, CSc.
e-mail: vzahradnik@post.sk